

Lietuvos švietimo kaita 1988–2008 metais ir edukologinis diskursas

Virginija Būdienė

Švietimo sistemos raida, ugdymo nuostatų kaita, ugdymo kokybė, teisingumas ir efektyvumas – amžinosios švietimo temos – buvo analizuojamos Vilniuje 2009 m. vasario 19–20 d. vykusioje mokslinėje praktinėje konferencijoje „Švietimo kaitos kelias“, skirtoje Lietuvos švietimo reformos 20 metų sukakčiai. Konferencijoje siekta apžvelgti Lietuvos švietimo kelią, pradedant pirmaisiais tautinės, savarankiškos Lietuvos mokyklos žingsniais, ir brėžti ateities švietimo raidos tendencijas.

Konferencijos organizatoriams – ŠMM ir VPU – pavyko sukviesti daug kompetingų pranešėjų bei sudominti didelę auditoriją. Buvo perskaityta nemažai pranešimų, analizuojančių dviejų dešimtmečių Lietuvos švietimo raidą nuo pat 1988 metų Tautinės mokyklos koncepcijos kūrimo pradžios iki šių dienų. Pagrindiniai konferencijos plenarinio posėdžio pranešimai buvo ne tik įdomūs, bet ir provokuojantys. Vien tik peržvelgus pranešimų pavadinimus konferencijos programoje akivaizdu, kad konferencijoje Lietuvos ir kitų šalių mokslininkai, švietimo analitikai, politologai, dėstytojai ir mokytojai vertino švietimo kontekstą ir kaitą, išsakė įvairius požiūrius, kėlė idėjas ir pateikė išvadas, kartais prieštaraujančias viena kitai. Kon-

ferencijos organizatoriai planavo, kad apie plenarinių pranešimų idėją toliau bus diskutuojama sekcijose, tačiau dėl pranešėjų ir dalyvių gausos būtent diskusijoms konferencijoje pritrūko laiko. Trijose sekcijose dalyvavo ir bent trumpus pranešimus perskaitė ne mažiau kaip po šimtą dalyvių. Toks aktyvus dalyvavimas ir domėjimasis, greičiausiai, buvo netikėtas net patiems organizatoriams.

Plenariniuose posėdžiuose buvo nagrinėjami Lietuvos švietimo pertvarkos klausimai, švietimo kaitos bruožai Europoje ir posovietinėje erdvėje. Pranešimus skaitė ne tik Lietuvos mokslininkai, pedagogai, bet ir švietimo ekspertai iš Amerikos, Jungtinės Karalystės, Prancūzijos. Estijos ir Latvijos švietimo ministerijų atstovai pristatė savo šalių švietimo pokyčius.

Konferencijos pirmoji dalis – plenarinis posėdis – vyko LITEXPO parodų rūmuose, tuo pačiu metu kaip ir paroda „Mokymasis. Studijos. Karjera 2009“, tad konferencijos dalyviai čia pat galėjo susipažinti ir su mokslo bei studijų aktualijomis. Nemažai atėjusiųjų į parodą studentų bei moksleivių dalyvavo ir konferencijoje, klausėsi plenarinių pranešimų. Plenarinėje dalyje pranešimus skaitė Lietuvos ir užsienio pranešėjai, suteikdami dalyviams

puikią progą ne tik „iš vidaus“ reflektuoti šalies švietimo raidą, bet ir išgirsti tarptautinių organizacijų atstovų, kitų šalių mokslininkų švietimo tendencijų analizę. Pagrindine plenarinių pranešimų mintimi tapo nuolat prisimenamas ir iki šiol nepraradęs svarbos 1988 metų Tautinės mokyklos koncepcijos leitmotyvas – „Žmogus visų pirma turi išaugti žmogumi, o paskui eina visos kitos jo savybės ir privalumai“.

Antrojoje konferencijos dalyje pranešimai buvo skaitomi trijose sekcijose – „Švietimas ir kaita“, „Teisingumo principas švietime“ bei „Švietimo kokybė“. Sekcijoje „Švietimas ir kaita“ pranešėjai analizavo švietimo kaitos modelius bei švietimo politikos aktualijas, kūrybiškumą ir naujoviškumą kaip švietimo kaitos veiksnius, taip pat žmogus jauseną, elgseną bei gyvenimo strategijas vykstant kaitai.

Sekcijoje „Teisingumo principas švietime“ aptarta švietimo teisingumo samprata įvairovė, analizuota teisingumo samprata švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose, pateikta faktų apie teisingumą Lietuvos švietime interpretacijų, svarstomos teisingumo švietime vizijos.

Sekcijoje „Švietimo kokybė“ pranešėjai apžvelgė gyvenimo mokykloje tendencijas, analizavo švietimo rezultatus gretindami lūkesčius ir tikrovę, diskutavo, ko ir kaip mokyti šiuolaikinėje mokykloje, ir siekė apibrėžti rytdienos Lietuvos mokyklos raidos kryptis.

Daugelis konferencijos pranešėjų aptarė kintantį globalų kontekstą, neišvengiamai darantį įtaką Lietuvos švietimo raidai. Įdomu pažymėti, kad ugdymo tikslų ir dviejų švietimo paradigmu – tradicinės konservatyviosios ir humanistinės demokratinės

– dichotomija buvo daugelio pranešėjų aptarta, tapo tarsi pagrindiniu konferencijos leitmotyvu.

Konferencijos pranešėjai, analizuodami Lietuvos švietimo raidą, įvertino kaitos rezultatus, pabrėžė problemas ir nurodė kliūtis švietimo sistemos raidai. Iš vienos pusės, konferencijos pranešėjai teigė, kad Lietuvos švietimo kaitos metodologijos pagrindas – apibendrinamųjų, deterministinių švietimo nuostatų atsisakymas (dr. Ž. Jackūnas, LKFI), o iš kitos – kad švietimo kaita Lietuvoje prarado aiškų metodologinį pagrindą (prof V. Targamadžė, Vilniaus universitetas).

Švietimo ir mokslo ministerija konferencijoje pristatė apibendrintus Lietuvos švietimo kaitos pasiekimus. R. Ališausko (Švietimo ir mokslo ministerija) nuomone, daugelis Lietuvos švietimo kaitos rodiklių leidžia teigti, kad švietimas eina visuomeninių procesų priekyje, švietimo sistema yra vienas iš kultūrą kuriančių veiksnių ir, nors mokykla veikia dabartyje, jos rezultatai nukreipti ir į ateitį, kaip buvo projektuota Tautinės mokyklos koncepcijoje. Pranešėjas švietimo kaitos sėkmės paieškas iliustravo faktais, skaičiais, tarptautinių tyrimų duomenimis. Jis paminėjo, kad per du dešimtmečius ėmė veikti visas švietimo pertvarkų kompleksas – profilinis mokyklasis, dešimtmetė pagrindinė mokykla, valstybiniai egzaminai, mokinio krepšelis, nemokamas maitinimas, aukštojo mokslo sistemos pokyčiai. Lietuvos moksleiviai yra vieni iš padariusių didžiausią pažangą tarp daugelio tarptautiniame moksleivių matematikos ir gamtos mokslų pasiekimų tyrime (TIMSS) dalyvaujančių šalių. Lietuvos aštuntokų matematikos pasiekimai,

tarptautinių tyrimų (TIMSS) duomenimis, per dešimtmetį pagerėjo nuo 472 iki 506 taškų, o gamtos mokslų rezultatai (TIMSS) – dar daugiau. Kartu pranešėjas priminė, kad Lietuvos švietimo kokybė, lyginant Lietuvos moksleivių rezultatus su OECD PISA tyrimo kitų šalių rezultatais, rodo, kad dar reikia daug investuoti į kokybę, ugdymo kaitą, jei norime pasivyti daugelį tyrimė dalyvavusių šalių.

Konferencijoje taip pat buvo aptartas Lietuvos švietimo teisinės bazės kūrimas (D. Numgaudis, Švietimo ir mokslo ministerija). Pranešėjo vertinimu, svarbiausi strateginiai dviejų dešimtmečių Lietuvos švietimo dokumentai, nulėmę valstybės švietimo kaitos pobūdį, buvo Tautinės mokyklos koncepcija (1988), Lietuvos švietimo koncepcija (1992), Antrojo švietimo reformos etapo prioritetai (1998) ir Lietuvos Respublikos Seimo patvirtintos Valskybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos.

Profesorius R. Želvys (Vilniaus pedagoginis universitetas), aptardamas dvidešimtųjų metų laikotarpio Lietuvos švietimo pertvarkos etapus, teigė, kad pirmasis pasirengimo reformai ir praktinio jos įgyvendinimo dešimtmetis (1988–1997 metai) – tai išsivadavimo iš sovietinės sistemos ir jos palikimo demontavimo, deideologizavimo dešimtmetis. Analizuodamas dabarties švietimo kontekstą, R. Želvys, atsakydamas į retorinį savo pranešimo pavadinimo klausimą – „Dvidešimt Lietuvos švietimo pertvarkos metų: ar jau laikas skambinti pavojaus varpais?“, – padarė išvadą, kad švietimas anaipol nėra krizinės būsenos, tiesiog pasikeitė švietimo aplinka; pakito kontekstas, kuriame vertiname švietimo

kaitą, nors, anot pranešėjo, juntamas „reformų nuovargis“.

Švietimo sistemos nuovargio temą tęsė V. Būdienė (Vilniaus universitetas) pranešime „Švietimo kaita ir krizė“ teigdama, kad, nors ir paradoksalu, bet Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymo nuostata, jog „švietimas savo paskirtį geriausiai atlieka, kai jo raida lenkia bendrąją visuomenės raidą“, gali tapti tikrove ir autoritarizmas valstybėje gali prasidėti nuo švietimo sistemos. Anot pranešėjos, šiuolaikinėje Lietuvos gyvenimo tikrovėje prielaidų autoritarizmui gimti pakanka: finansinė ir ekonominė krizė, socialinės reprodukcijos per švietimą stiprėjimas, švietimo politizavimo ir ideologizavimo programavimas vyriausybės programoje, švietimo sistema nuvarginta biurokratizacijos ir dereguliacijos. Žinoma, pabrėžia autorė, taip gali ir nenuitikti, nes, visų pirma, švietimo sistema inertiška, tad politizavimui ir ideologizavimui prireiktų dešimtmečių.

Profesorės V. Daujotytės (Vilniaus universitetas) nuomone, klystama dėl reformų kelio, nes, anot pranešėjos, „einama tiesiu ko nors keitimo ar net griovimo keliu, nepasitikima aplinkkeliais, kuriuos šiuolaikinė hermeneutikos filosofija yra įtvirtinusi kaip perspektyvius sąmonės kelius“. Savo pranešime „Kaita: tarp buhalterijos ir filosofijos“ V. Daujotytė pabrėžė, kad švietimo sistemoje pernelyg daug kaitos ir „kad švietimo kaitai trūksta būtinojo pastovumo; pagal partines švytuokles keičiasi švietimo kėdės, keičiasi mostai, gestai, taktikos“.

Doc. dr. Antano Kulakauskio (Mykolo Romerio universitetas) pranešimas „Švietimo politika ir reforma Lietuvoje: ar rastas kelias į sėkmę“ buvo orientuotas į platesnį

kontekstą, viešojo administravimo problemas, kurias pranešėjas apibūdino kaip demokratinių visuomenės dalyvavimo primant politinius sprendimus mechanizmų trūkumą, o Lietuvos viešojo valdymo sistemą pavadino hierarchine anarchija. Pranešėjas siūlė tyrėjams analizuoti, ar švietimo reforma keitė visuomenę, ar atvirkščiai, visuomenė keitė reformą.

Socialinės reprodukcijos įveiką kaip pagrindinį iššūkį Lietuvos švietimui apibrėžusi dr. Lilija Duoblienė (Vilniaus universitetas) teigė, kad postmodernioje žinių ir neapibrėžtumo visuomenėje mokytojas tampa nepajėgus aprėpti socialinių pokyčių masto, jų skverbimosi į mokyklas, ugdymo turinį, procesą, vertybines nuostatas. Nepakankamai sąmoningas funkcijų vykdymas, įvairiais įteisinimo mechanizmais įgyvendinant ugdymo turinį, veda, anot pranešėjos, į socialinės reprodukcijos įtvirtinimą, kuri, priešingai nei mes tikimės, yra naudinga tik kai kurioms interesų grupėms, bet švietimo kokybei – tikrai ne.

Asmens vertybinių santykių su pasauliu ir ypač su nacionaline kultūra kaitos problema, nuolat stiprėjančią globalizuotoje visuomenėje ir darančią poveikį švietimo politikos prioritetams, aptarė profesorės Vanda Aramavičiūtė (Vilniaus universitetas) ir Elvyda Martišauskienė (Vilniaus pedagoginis universitetas) savo pranešime „Vertybės: švietimo strategijos ir realybė“. Pranešime buvo pabrėžiama, kad intensyvi kultūros globalizacija, sukurianti naujus prasmės konstravimo kontekstus, keičia asmens vertybinius santykius su pasauliu ir ypač su nacionaline kultūra.

Konferencijos pranešėjai taip pat analizavo įvairių socialinių grupių lūkesčius,

siejamus su švietimu (prof. M. Barkauskaitė, dr. V. Indrašienė, VPU), socialinio teisingumo problemas (dr. G. Purvanekienė, Vilniaus universitetas) bei ugdymo paradoksus (prof. G. Kvieskienė, Vilniaus pedagoginis universitetas). Konferencijoje dalyvavę švietimo praktikai pabrėžė mokyklos kultūros svarbą (J. Knyvienė, Vilniaus S. Daukanto gimnazija) ir dalijosi atradimais kuriant mokyklą (V. Bacys, Šiaulių Didždvario gimnazija).

Žvelgdami į švietimo ateitį daugelis pranešėjų ugdymo kaitą siejo su švietimo konteksto problemomis, masinio kokybiško švietimo visiems problemų sprendimo būdais, švietimo kokybės objektyviosios ir subjektyviosios prasmės paieškomis (prof. P. Jucevičienė, Vilniaus pedagoginis universitetas), ugdymo sąveikos kokybe (dr. R. Bruzgelevičienė, Vilniaus pedagoginis universitetas), konstruktyvizmo metodologijos pripažinimu (B. Janiūnaitė, Kauno technologijos universitetas), kūrybiškumo ugdymu (dr. V. Vaicekauskienė, Švietimo plėtotos centras), kompetencijų ugdymu (dr. E. Motiejūnienė, Švietimo plėtotos centras; dr. L. Žadeikaitė, Švietimo ir mokslo ministerija) ir ugdymo institucijų filosofijos ir edukacinės aplinkos kūrimu (dr. R. Dukynaitė, Švietimo ir mokslo ministerija).

Pranešėjai taip pat aptarė socialinio teisingumo švietime problemas (dr. P. Gudynas, Švietimo plėtotos centras), svarstydami teisingumo sampratą kaip balansavimą tarp nelygybės ir lygiavos.

Ian M. Whitman (Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija) nuomone, šalies dalyvavimas tarptautiniuose mokinių pasiekimų tyrimuose (PISA,

TIMSS, PIRLS ir kt.) yra puiki galimybė šalies švietimo administratoriams pažvelgti į švietimo būklę, nusistatyti ugdymo kaitos kryptis ateičiai.

Konferencijoje pranešimą skaitęs dr. Aims McGuinness (Nacionalinis aukštojo mokslo valdymo sistemų centras, JAV) aptarė permanentinės švietimo kaitos neišvengiamumą ir reformų pasiekimų institucionalizacijos problemas. Prof. Seamus Hegarty (Tarptautinė švietimo pasiekimų asociacija, Didžioji Britanija) bandė prognozuoti ateities mokyklos kontūrus, raišdos tendencijas. Jo nuomone, negalima

radikaliai keisti mąstymo apie mokyklą, nekeičiant požiūrio į ją. Mokytojas, norintis sėkmingai dirbti ateities mokykloje, turi keistis, augti, tobulėti, tobulinti supratimą, kas yra vaikas ir kaip jis turi mokytis, ugdyti ateities žmogų.

Tikėtina, kad konferencijoje aptartos švietimo kaitos problemos bei kintančios švietimo filosofinės, metodologinės, ideologinės ir pedagoginės idėjos, jų parinktis ir taikymas sisteminiu švietimo valdymo lygmeniu, ugdymo praktikoje taps pagrindine vis stiprėjančio Lietuvos edukologinio diskurso tema.